

Marianne Gullestad

Barndom og nasjonal identitet*

De siste to-tre hundre årene har det vært en utbredt forestilling i den vestlige verden at det moderne livet fører til at moralske verdier og samhold mellom mennesker går tapt. Følelsen av tap er ikke mindre sterk nå, like før årtusenskiftet. Vi lever i en periode der både samfunnsforskere og folk flest føler at endringene skjer spesielt raskt.

I denne situasjonen, som for mange er mer skremmende enn lokkende, kan den økende vekt på «røtter» og «tilhørighet» ses som en form for motstand. Når det nasjonalstatlige styringsnivået og lokale livsformer er under press, griper mange mennesker med fornyet kraft fatt i «det nasjonale» og «det egne». Det kan både være et spørsmål om å forsvare noe som oppfattes som truet og om å forsøke å gjenskape noe som oppleves som tapt.

Barndom og nasjonal identitet er temaer som vanligvis diskuteres i totalt adskilte fora, men som Norsk senter for barneforskning nylig har brakt sammen og satt på den internasjonale forsknings-dagsordenen. Dette skjedde i et eget temanummer av tidsskriftet *Childhood* (se Stephens 1997, Gullestad 1997 og de andre artiklene i *Childhood* 1997 Vol. 4 (1)).

Ettersom koblingen mellom disse to temaene utgjør et helt nytt forskningsfelt, er de tankene jeg her skal presentere fra den norske virkeligheten å betrakte som oppslag til ny forskning, mer enn som konklusjoner fra et avsluttet prosjekt. Samtidig har jeg ikke tatt disse ideene fullstendig ut av luften. De baserer seg på den forskningen jeg har gjort de siste 25 årene (Gullestad 1979, 1984, 1985, 1989, 1992), og da ikke minst på arbeidet med den siste boken min, *Hverdagsfilosofier*

*Artikkelen bygger på et foredrag på Norges forskningsråds årsfest, Oslo konserthus 24. september 1997.

(Gullestad 1996a), som er basert på vanlige menneskers selvbiografier. Ved hjelp av disse erfaringene vil jeg fremme den påstand at et fokus på barn og barndom bringer nye og spennende perspektiver på nasjonal identitet. Jeg vil faktisk si det så sterkt at det er ikke mulig å forstå den enorme kraften som ligger i nasjonale, etniske og religiøse identiteter uten at de betydninger barndomserfaringer tillegges tas i betraktning.

Idéhistorisk er både barndom og nasjonal identitet med de betydninger disse begrepene har i dag knyttet til det *moderne* samfunnet. De vokste frem i en bestemt tidsperiode og kulturkrets, samtidig som de gjerne oppfattes som naturlige og universelle. I kulturforskningen kalles det gjerne essensialisering når noe historisk og kulturelt spesifikt oppfattes som «naturlig» og «allmenngyldig». Et mål med å drive kulturforskning er nettopp å sette slike selvfølgeligheter i perspektiv ved å analysere frem og brette ut de underforståtte forestillingene som gir dem mening. Når det naturlige så å si avnaturaliseres, kan mulige alternativer bli mer tydelige.

Hva er så de forestillingene som følger med nasjonen og barndommen? For å begynne litt allment, så er den moderne nasjonen en befolkning som er knyttet til et klart avgrenset territorium og til en statsdannelse med utgangspunkt i dette territoriet. Ettersom ingen kjenner alle de andre i nasjonen personlig, er selve det nasjonale fellesskapet i en viss forstand et imaginært fellesskap (Anderson 1983).

Den moderne barndommen, på sin side, er både en fase i livet og en forestilling som går ut på at dette burde være en spesielt lykkelig tid, preget av uskyldig lek og uten slit og tyngende ansvar. Med moderniteten har *leken* blitt barndommens aktivitets- og læringsform fremfor noe, og denne ideen er nå i ferd med å bli eksportert til andre deler av verden. Barn sees ikke lenger på samme måte som aktive deltakere i de arbeidsoppgaver som må utføres for at en familie skal overleve. Derfor gir det mening når en kvinne skriver i selvbiografien sin at «jeg hadde ingen barndom». Hun har da selvfølgelig biologisk sett vært et barn, men uten at denne fasen i livet svarte til moderne forestillinger om hva det nettopp betyr å «få være barn».

Norske ideer om hva som er en god barndom kan sees som varianter av disse klassisk moderne forestillingene. Samtidig er det, hvis leseren tillater noen grove forenklinger, også noen trekk ved det å være barn i Norge som har vært forholdsvis distinkte. Disse trekkene var særlig tydelige mellom 1950 og 1970, og er nå under endring. Likevel kan vi nesten snakke om en norsk barndom som en del av norsk nasjonal identitet. Som i mange andre vestlige land, har det i Norge vært lagt vekt på uskyld og ubekymret lek. «Trygghet» er et viktig begrep. «Trygghet» innebærer stabilitet og visse former for beskyttelse, men ikke vern og beskyttelse i motsetning til fri lek. Akkurat på dette punktet er det norske idealer

er mest egenartede i forhold til andre land. I Norge legges det ikke så stor vekt på at barna skal være inngjerdet og beskyttet i vakre og velpleide hager. I stedet legges det noe mer vekt på friluftsliv, selvstendighet, røff lek og vennskap. Voksne bør være tilgjengelige hvis noe skulle gå galt, men helst ikke blande seg for mye inn i barnas lek og konflikter. I den ideelle norske barndommen har ungene på seg praktiske klær som egner seg til å leke i, alt mens de utforsker omgivelsene, som selv midt i byen helst burde bestå av noe som ligner på uberørt natur.

Av denne grunn er det ikke til å forundres over at vi har relativt mange barneulykker i dette landet. For hver polfarer eller fjellklatrer som har bidratt til å styrke norsk nasjonal identitet, er det et visst antall unger som har blitt skadet eller har forulykket mens de hoppet i fjæresteinene, bygget hytte eller klatret i trær. Barneulykkene er en sørgelig, men uunngåelig konsekvens av det bildet folk i Norge gjerne vil presentere for verden. Uten nødvendigvis å være representativ, var psykologiprofessor Arne Vikan ved NTNU derfor likevel ganske typisk da han i fjor gikk ut og hevdet at vi nå trenger flere barneulykker i Norge. Norske barn er, slik han og mange andre ser det, i ferd med å bli pasifiserte innesittere foran fjernsynsapparater og datamaskiner.

Barndommen er i fokus for mange menneskers følelse av tap, selv om de konkrete forholdene man bekymrer seg over, kan variere. På lignende måte som det nasjonalstatlige nivået befinner seg i en klemme mellom global kapital, overnasjonale avtaler og kommunalt selvstyre, ser det ut til at mange nordmenn opplever at den selvforvaltede barndommen befinner seg i en klemme mellom skole, organisasjonsliv, reklame, internasjonale medier og ny kommunikasjonsteknologi.

Lengre skoledager, tidligere skolestart, mer fjernsynstitting og mindre selvforvaltet fri lek gjør dagens barndom til noe annet enn det den var for en generasjon eller to siden. Denne nye barndommen bryter med det nasjonale bildet av friluftsliv, uforferdet lek og kjærlighet til naturen. Derfor skriver da også mange godt voksne mennesker noe sånt som dette i sine selvbiografier: «Jeg er glad jeg hadde en barndom som lærte meg å bli glad i naturen.»

Det å skrive sin livshistorie er å skape et bilde av seg selv (Olney 1972). I denne bestrebelsen er barndommen en kilde å øse av som oppfattes som en grunnleggende del av det «virkelige» og «egentlige» jeget (Gullestad 1996 b). Ofte beskrives barndommen som et landskap, som «barndomslandet» eller «barndommens dal» (Gullestad 1996 b). Et ytre landskap i den levde barndommen blir i den fortalte barndommen til et indre landskap som kalles frem for det indre blikket.

Vekten på betydningen av «barndomslandet» har noe av sitt grunnlag i at dette er et landskap en føler at en kjenner godt. I den selvforvaltede lekens glansperiode beveget barn seg friere enn voksne, både mellom husene og inn i husene. De foretrekker som kjent ikke sirlige, asfalterte lekeplasser, men heller uryddige kjellere, loft og grøftekanter. Barnets perspektiv, bokstavelig talt fra kriker og kroker i nærmiljøet, gjør at dagens voksne kjenner det stedet der de har vokst opp på en litt annen måte enn de som ikke har vokst opp på dette stedet.

Mitt viktigste enkeltpoeng i denne artikkelen er at «barndomslandet» ikke bare forbinder det enkelte menneske med et lokalmiljø, men gjennom dette også med nasjonen og dens territorium. Det er nemlig ved å være fra et bestemt sted i Norge at en person presenterer seg som norsk. Dette sier den sørafrikansk-norske sosialantropologen Julian Kramer (1984). I jakten på «røtter» og «identitet» har det stedet en «kommer fra» en sentral betydning.

«Hvor kommer du fra?» er et spørsmål som nye bekjente stadig stiller hverandre, og som den som forteller sin livshistorie som regel besvarer. Spørsmålet bygger på flere underliggende antakelser som jeg har forsøkt å analysere frem (Gullestad, under trykking). For det første er det stedet en kommer fra, det stedet der en tilbrakte barndommen. For det andre antas det at personen ikke lenger bor på dette stedet, samtidig som det også antas at hvert menneske ideelt sett har tilbrakt hele barndommen på ett og samme sted, eller i hvert fall at det er mulig å velge ut ett sted som «hjemstedet», det stedet vedkommende «egentlig» kommer fra. For det tredje ligger det i spørsmålet en antakelse om at dette stedet er verdt oppmerksomhet. Hjemstedet omfatter landskapet, de fysiske strukturene, menneskene, kulturhistorien og den lokale dialekten. Ofte flettes stedstilhørighet sammen med slektstilhørighet. Dette skjer ikke minst gjennom norske navneskikker der gårdsnavn brukes som slektsnavn.

Alt dette betyr at det for mange mennesker nesten er en moralsk plikt ikke bare å «vite hvor en kommer fra», men også å dyrke og idealisere dette stedet. Dette gjelder særlig for eldre og middelaldrende mennesker, oppflasket som vi er med de mange lesestykkene med «heimstaddikting» i Nordahl Rolfsens lesebøker.

I «heimstaddiktinga» ble det lokale koblet til det nasjonale. Historisk har hjemsted og lokalsamfunn både symbolisert motstand mot staten og vært en byggestein i nasjonsbyggingen. Det var gjennom kjærlighet til hjemstedet at den enkelte skulle lære å «elske sitt fedreland», som det het. Vekten på hjemstedet kan sees som en måte å ordne store variasjoner mellom by, land og landsdeler inn i ett bilde av én enhetlig nasjon. Akkurat som «nasjonaldrakten» består av mange forskjellige regionale bunader, består nasjonen av mennesker fra mange forskjellige steder. Gjennom det håndfaste og nære blir det nasjonale begripelig.

For meg ble forbindelseslinjene mellom barndom, nærmiljø og nasjonal identitet spesielt godt eksemplifisert i et radioprogram i juli 1997. Noe av det som gjør det både komplisert og spennende å analysere samtiden, er nemlig at kildene bokstavelig talt befinner seg over alt. I dette radioprogrammet begrunnet tidligere riksantikvar Stephan Tschudi Madsen sin støtte til Nils Marstein som ny riksantikvar framfor indisk-afrikansk-norske Fatma Jynge. Tschudi Madsen valgte å ikke legge vekt på søkerens ulike kvalifikasjoner. I stedet fremhevet han med sin entusiastiske bergensstemme at det i denne stillingen behøves en person som, som han sa, «kjenner norsk kultur og norsk byggeskikk innenfra». Det var underforstått og selvsagt at bare Nils Marstein og ikke Fatma Jynge har dette innenfra-perspektivet, selv om Fatma Jynge har bodd og arbeidet i Norge hele sitt voksne liv.

Det som fikk meg til å stoppe opp og lytte, var det typiske ved den måten Tschudi Madsen brukte ordet «innenfra» på. En forutsetning for at argumentet hans overhodet skal være meningsfullt, er en forestilling om at det bare er barndoms-erfaringer i Norge som kan gi et voksent menneske et reelt innenfra-perspektiv på norsk kultur. Du må altså «komme fra» et sted i Norge, et sted som du kjenner fra kriker og kroker. Jeg tror den tidligere riksantikvarens magefølelse er helt på linje med magefølelsen til svært mange mennesker. Ofte blir et rikt og variert spekter av perspektiver og erfaringer redusert til to, *enten* «innenfra» *eller* «utenfra».

Diskusjonen om riksantikvarembetet eksemplifiserer noen av dilemmaene som følger av at Norge fra og med 1970-tallet har fått en del nye innbyggere fra Afrika, Asia og Latin-Amerika. Innvandrerne er bare en liten del av et vidt spekter av omfattende samfunnsendringer, men de gir på en måte ansikt til en hel rekke forskjellige krefter av langt mer abstrakt karakter. Til en viss grad er de blitt symboler for alle endringene som skaper uro og inngir en følelse av tap tap av lokalfellesskap, verdier og, ikke minst, barndommen slik den var før.

I mitt fag, som er sosialantropologi, har en lenge sett en spesiell oppgave i å formidle mellom grupper med ulik kultur og levemåte. Hele faget går faktisk ut på at det på et vis er mulig å forstå andre menneskers livsverden «innenfra», uten selv å ha vært barn der. Sosialantropologen reiste til fjerne himmel-strøk og kom tilbake for å formidle til sine egne at de eksotiske skikkene til såkalt «primitive folk» kunne være både rimelige og fornuftige når en hadde prøvd å sette seg inn i lokale forhold.

Denne kulturformidlende oppgaven, som er vanskelig nok, var på et vis overkommelig så lenge det var noen dagsreiser mellom gruppene, og så lenge det bare var den ene parten som ble ansett for å være eksotisk. I dagens post-koloniale verden kan det hende at representanter for ulike grupper bor i samme hus innenfor samme stat, noen som del av den nasjonale majoriteten, andre som etniske og religiøse minoriteter. Samfunnsbildet er langt mer komplisert, med flere motstridende tendenser på én gang. På den ene siden skjer det en idealisering av det «egne» og en forsterket grensedragning mot det «fremmede». På den andre siden oppstår det nye identiteter på tvers av etablerte skillelinjer. I begge disse tendensene står barn og unge sentralt. Det er for eksempel unge gutter som slåss i gatene, enten det er som innvandrerjenter eller som ytterliggående nasjonalister og antirasister. Samtidig opplever også mange barn og unge både doble og tredoble nasjonale identiteter.

Dette siste avspeiles også i samfunnsteoriene, om enn på en indirekte måte. Der snakkes og skrives det i dag mye om blandede, mangfoldige og hybride identiteter, uten at det drøftes at det i høy grad er barn og unge som lever dette ut. Det ligger derfor mange spennende og viktige forskningstemaer i å koble samfunnsteoriene og barneforskningen tettere sammen ved å finne ut av hva slags lokale og nasjonale identiteter som utvikles av unger som kommuniserer globalt på Internett, som reiser mye, som har flyttet over store avstander, og/eller som daglig beveger seg mellom ulike kulturelle verdener. Mindre lek i nabolaget og nye teknologier gjør at mange norske barn nå vokser opp i en verden der «stedet du kommer fra» har en annen betydning enn tidligere. Det kan tenkes at vekten på avgrensede territorier suppleres med eller delvis erstattes av en ny vekt på reiser, flyt og bevegelser. Barn av pakistanske innvandrere er for eksempel ikke enten norske eller pakistanske, men begge deler, samtidig som de med dette er med på å omskape både norske skikker og de skikkene foreldrene brakte med seg.

Dette betyr at det nå er blitt mer vanlig at folk flest, og da særlig barn og unge, lever som sosialantropologer. Samtidig som antropologene ofte har villet verne de menneskene de studerte fra modernitetens mer uheldige sider, kan de nemlig selv karakteriseres som «hybrider» som pendler mellom ulike kulturelle verdener. Og ikke bare det, i antropologien som fag ligger det en spesiell verdsetting av de perspektiver som både er utenfra og innenfra: Den som kommer utenfra og forsøker å tilegne seg et innenfra-perspektiv, er bedre i stand til å se det spesielle ved lokale livsformer og tenkemåter enn den som bare ser det hele innenfra. Bevegelsen mellom ulike kulturelle sammenhenger kan, med andre ord, skape et fruktbart rom for refleksjon og forståelse. Slike internasjonale rom er det nå stadig flere barn og unge som lever i, på godt og vondt. For noen fører det til nye former for kreativitet, for andre kanskje mest til fremmedgjøring.

Legg merke til at jeg i denne artikkelen har drøftet temaene barndom og nasjonal identitet i Norge uten i det hele tatt å nevne 17. mai-feiring og barnetog: Den dagen vi feirer den norske nasjonen setter vi barna i sentrum. Det har heller ikke vært plass til å drøfte den viktige rollen som familien, kirken og skolen spiller for å fremme barns nasjonale identitet. Likevel håper jeg at jeg har greid å vise at et kulturanalytisk fokus nettopp på barn og barndom kan åpne opp nye og viktige perspektiver i forståelsen av nasjonal identitet og nasjonalisme. Det norske samfunnet er et godt eksempel på den mer allmenne teori at det nettopp er de mange koblingene til barndommen som gjør at nasjonale identiteter har kunnet fremtre som selvfølgelige, naturlige og dypt forankrede.

Når kulturforskningen på denne måten gjør tilsynelatende selvfølgeligheter mer synlige som tids- og kulturbestemte forestillinger, kan dette åpne for nye politiske handlingsrom. Kan for eksempel norske nasjonale identiteter bli så romslige at de tar opp i seg nye «hybride» måter å være norsk og å kjenne det norske samfunnet på, uten at den enkelte dermed mister identitet og tilhørighet? Er det mulig å gi opp noe av kravet om en egen nasjonal identitet til fordel for trans-nasjonale og overnasjonale fellesskap? Det er ikke forskningens oppgave å besvare slike spørsmål, men å legge det kunnskapsmessige grunnlaget for å drøfte dem på mer innsiktsfulle måter.

Litteratur

- Almås, Reidar og Marianne Gullestad, red. 1990. *Livshistorier: Seks bidrag til selvbiografikonkurransen «Skriv ditt liv»*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London and New York: Verso.
- Gullestad, Marianne. 1979. *Livet i en gammel bydel: Livsmiljø og bykultur på Verftet og en del av Nøstet*. Oslo: Aschehoug.
- Gullestad, Marianne. 1984. *Kitchen-Table Society. A Case Study of the Family Life and Friendships of Young Working-Class Mothers in Urban Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne. 1985. *Livsstil og likhet: Om nærmiljø i byer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne. 1989. *Kultur og hverdagsliv: På sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget (Det blå bibliotek).
- Gullestad, Marianne. 1992. *The Art of Social Relations. Essays on Culture, Thought and Social Action in Modern Norway*. Oslo: Universitetsforlaget (Scandinavian Library).

- Gullestad, Marianne. 1996 a. *Hverdagsfilosofier: Verdier, samfunnssyn og selvforståelse i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne, red. 1996 b. *Imagined Childhoods: Self and Society in Autobiographical Accounts*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne. 1997. A passion for boundaries. *Childhood* Vol 4 (1):19-42.
- Gullestad, Marianne. Under trykking. Home, Local Community and Nation. *Focaal* nr. 3, 1997.
- Kramer, Julian. 1984. Norsk identitet et produkt av underutvikling og stammetilhørighet. I: Arne Martin Klausen, red. *Den norske væremåten*. Oslo: Cappelen.
- Olney, James. 1972. *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Stephens, Sharon. 1995. Children and the Politics of Culture in late Capitalism. Innledning til Sharon Stephens, red. *Children and the Politics of Culture*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Stephens, Sharon. 1997. Editorial introduction: children and nationalism. *Childhood*, Vol. 4 (1):5-18.